

kreve bevilling for å drive salgsvirksomhet av en hver som solgte brennevin og drev handel nordpå. I tillegg til å handle med brennevin fikk gjestgiverne lov til å drive handel med «grove vahre». Som grove varer mentes blant annet: saltfisk, tørrfisk, korn, jern, humle, tobakk, piper, lin, tjære osv.

Handelsmennene i Bergen var sterke motstandere av et slikt forslag. De fryktet at gjestgiverne skulle arbeide seg inn mellom de nordnorske fiskere og handelsmennene i Bergen og Trondheim, og dermed overta deres posisjon. Det skulle vise seg at de fikk rett.

Den første handelsmann som fikk gjestgiverbevilling i landsdelen, var Arnt Schønning i Kabelvåg i 1762. I tiårene etter dette ble det etablert en rekke handelssteder fra Varanger i nord til Brønnøy i sør. På det meste var det nærmere 300 privilegerte handelsmenn i landsdelen.

Handelssystemet dekket et stort og uensartet geografisk område, der forskjellige distrikter fostret forskjellige typer handelsmenn. Den nasjonale og regionale utviklingen fikk også stor betydning for de forskjellige handelsstedenes vekst og fall i løpet av de nærmere 200 år systemet eksisterte.

Langs hele kysten finner vi handelsmenn som først og fremst baserte sin rikdom på de rike fiskeriene som fant sted. Her sto uten tvil Lofoten i en særstilling. Både når det gjelder antall handelsmenn og økonomisk styrke var Lofoten tyngdepunktet for dette systemet. Her var handelsmannens økonomiske kontroll over allmuen mest omfattende, og væreiersystemet

overlevde lenge etter at det tradisjonelle handelssystemet var forvitret. Langs kysten av Lofoten lå handelsstedene tett som fisken på hjell. Her kan nevnes væreierne som: Ellingsen (Å), Gabrielsen (Ånstad, Klingenberg), Eliassen (Tind), Arntzen (Sørvågen), Sverdrup (Reine) osv.

Andre handelssteder så ut til å være skapt på grunnlag av gjennomgangstrafikken av fiskere på vei til og fra Lofoten. Den direkte fiskehandelen, som var avgjørende for handelsstedene i Lofoten, spilte ikke en like stor rolle for disse væreierne. Dette gjelder kanskje først og fremst handelsstedene langs Helgelandskysten og deler av Salten som: Kjerringøy (Bodø), Grøttøy (Steigen), Selsøyvik (Rødøy) og Kvaløy (Brønnøysund)

Også inne i fjordene var det privilegerte handelsmenn å finne. Disse handelsstedene baserte sin eksistens først og fremst på handel mellom kysten og innlandet. Her kan nevnes: Kulstadsjøen som lå nesten innerst i Vefsnfjorden, og Mo i Rana som fikk sin storhetstid etter at L. A. Meyer hadde overtatt handelsstedet på 1860-tallet. Her var handelen med nordlandsbåter og svenskehandel med smør og ryper viktige faktorer for bedriftens suksess.

Midten av 1800-tallet regnes som handelsmennenes storhetstid i Nord-Norge. Enkelte av de store handelshusene kom til å spille en viktig rolle i utviklingen av selvstendig nordnorsk næringsliv. Fra å skaffe sine inntekter fra mer eller mindre ensidige foretninger, endret handelshusene seg til en svært mangesidig foretningsdrift.

Et eksempel på dette kan være Zahl på Kjerringøy, som hadde slått seg opp på kystflåtens gjennomgangstrafikk og bondehandel i nærområdet. I 1880-årene var hans foretningsdrift mangfoldig. Han drev blant annet som fiske-tilvirker, forhandler, eksportør, landhandler, skipsreder, pengeutlåner, finansmann, grunneier, proprietær, storbonde, dampskipsekspeditor og poståpner.